

3 Średniowieczne miasto i wieś

NA CO BĘDĘ ZWRACAĆ UWAGĘ:

- gdzie i w jaki sposób zakładano w średniowieczu miasta i wsie,
- jaka była rola samorządu miejskiego,
- jakie były główne zajęcia mieszkańców średniowiecznych miast i wsi.

■ Jak powstawały miasta?

W średniowiecznej Europie miasta początkowo istniały tylko w tej części kontynentu, która w starożytności była pod władzą Rzymian. Na pozostałym obszarze budowano niewielkie **grody**. Z czasem przy grodach, klasztorach oraz zamkach zaczęły powstawać osady **rzemieślników**. Zajmowali się oni wyrobem rozmaitych artykułów. Przykładowo, kowale wykonywali narzędzia, a garncarze – gliniane naczynia. Wytwarzane przez siebie produkty sprzedawali **kupcom**. Ci, podróżując od wsi do wsi, zbywali je chłopom.

Aby ułatwić wymianę towarów, na skrzyżowaniach szlaków handlowych zakładano **osady targowe**. Regularnie odbywały się w nich targi, podczas których handlowano rozmaitymi wyrobami. Od XIII wieku osady targowe i rzemieślnicze przeżywały ożywiony rozwój. Z czasem zaczęły przekształcać się w **miasta**. Jednak nie wszystkie ośrodki miejskie powstały w ten sposób. Niektóre budowano od podstaw, najczęściej nad rzekami lub w pobliżu portów morskich.

Gród – osada obronna wzniesiona w trudnym do zdobycia miejscu.

Rzemieślnik – osoba zajmująca się wytwarzaniem i naprawianiem przedmiotów codziennego użytku.

■ Czym była lokacja?

Utworzenie miasta lub wsi nazywa się **lokacją**. Właściciel gruntu, na którym lokowano daną miejscowość, zawierał umowę z zasadźcą, zajmującym się jej zakładaniem. Najczęściej wydawał też dokument lokacyjny. Zawierał on prawa i obowiązki mieszkańców oraz wytyczne dotyczące położenia placów czy przebiegu ulic, a także informacje, w jakie dni można organizować doroczne jarmarki. Pierwszych lokacji na ziemiach polskich dokonano już na początku XIII wieku.

Krakowski Rynek Główny znajduje się w centrum Starego Miasta. Kształt placu określono w dokumencie lokacyjnym Krakowa z 1257 roku.

? Jakie informacje zawierał dokument lokacyjny?

■ Kto sprawował władzę w mieście?

W nowo założonym mieście zasadzca zostawał **wójtem**. Był on przedstawicielem właściciela ziemi, na której powstawało miasto. W imieniu pana pobierał daniny od mieszczan. Wójt przewodniczył także miejskim sądom i odpowiadał za porządek w mieście.

Z czasem mieszczanom udało się uzyskać prawo do **samorządu miejskiego**. Dzięki temu sami sprawowali władzę w swojej miejscowości, choć nadal płacili daniny właścicielowi miasta. Ze swojego grona mieszczanie wybierali **radę miejską**, która uchwałała obowiązujące w mieście prawa oraz wybierała **burmistrza**. Był to najważniejszy urzędnik miejski. Dbał on, aby prawa uchwalane przez radę były przestrzegane. Mieszczanie mieli prawo także do własnego sądu nazywanego **ławą miejską**. We władzach miasta zasiadali wyłącznie najbogatsi mieszkańcy. Nie dopuszczali oni do rządów przedstawicieli biedniejszych grup, co prowadziło do wielu konfliktów.

■ Wśród rzemieślników i kupców

W największych miastach żyło wielu rzemieślników o różnych specjalnościach, między innymi szewcy, krawcy, rzeźnicy czy tkacze. Rzemieślnicy danej specjalności byli zrzeszeni w **cechu**. Organizacja ta określała wielkość produkcji, ceny towarów, a także dbała o jakość wytwarzanych produktów. Członkowie cechów pomagali sobie nawzajem.

Z kolei kupcy czerpali zyski z handlu. Sprzedawali między innymi **sukno**, przyprawy, skóry i zboże. Podobnie jak rzemieślnicy, tworzyli własne organizacje. Miały one chronić kupieckie interesy i zapewnić bezpieczeństwo na szlakach handlowych.

CIEKAWOSTKA

W średniowiecznych miastach lub ich pobliżu działali często rzemieślnicy, którzy nie należeli do cechu. Wykonywali gorszej jakości produkty, używając tańszych materiałów. Nazywano ich partaczami. Dziś słowo to oznacza osobę źle wykonującą swoją pracę.

Sukno – gruba tkanina wełniana, z której w średniowieczu szyto większość ubrań.

Patrycjusze należeli do najmniejszej, ale najbogatszej grupy mieszczan. Zaliczali się do niej najzamożniejsi kupcy, rzemieślnicy i właściciele nieruchomości.

Pospólstwo było najliczniejszą grupą ludności w mieście. Tworzyli ją drobni kupcy i rzemieślnicy, którzy najczęściej mieli własne warsztaty.

Plebs stanowili najbiedniejsi mieszczanie. Do tej grupy należeli żebracy oraz ludzie najmujący się do pracy w warsztatach i przy kramach, czyli stoiskach z towarami.

Średniowieczne miasto i wieś

Średniowieczne miasta często były otoczone murami obronnymi i wyróżniały się zwartą zabudową. Na wsi z kolei dominowały luźna zabudowa i drewniane chaty.

1 Mury obronne powstawały tylko wokół najbogatszych miast, gdyż ich budowa była kosztowna.

2 Barbakan wznosił się poza murami miejskimi. Zabezpieczał główną bramę wjazdową do miasta.

3 Ulice były bardzo wąskie i nieoświetlone. Rzadko je brukowano, dlatego po ulewnych opadach poruszanie się po nich utrudniało zalegające błoto.

4 Rynek to centralny plac miasta. Otaczały go murowane kamienice najbogatszych mieszczan.

5 Sukiennice to hala targowa, w której handlowano sukniem.

6 Ratusz pełnił funkcję siedziby władz miejskich.

7 Kościół był zwykle najokazalszą budowlą w mieście. Jego wzniesienie wymagało wiele pracy i wiązało się z ogromnymi kosztami. Z tego powodu budowa największych katedr mogła trwać nawet kilkaset lat.

PRACA Z INFOGRAFIKĄ

1. Wyjaśnij, jak zabezpieczano średniowieczne miasta przed atakiem nieprzyjaciela.
2. Wskaż miejsca, w których kupcy sprzedawali swoje towary.
3. Podaj nazwy zbóż uprawianych przez chłopów w średniowieczu.
- ★ 4. Wytłumacz, dlaczego w niektórych miastach funkcję rynku pełniła szeroka ulica.

Młyny zastąpiły używane wcześniej prymitywne żarna, zwiększając znacznie wydajność mielenia zboża na mąkę.

Na polach chłopcy siali najczęściej żyto, owies, jęczmień i proso. W przydomowych ogrodach sadzili zaś groch, bób i cebulę.

Wiejskie chaty budowano z drewna. Zwykle miały one tylko jedną izbę, w której domownicy przyrządzali i jedali posiłki, sypiali, a także przyjmowali gości i pracowali.

Trójpólówka to metoda uprawy ziemi, która rozpowszechniła się w średniowieczu. Polegała ona na podziale pola na trzy części. Na jednej z nich jesienią wysiewano zboża ozime **1**. Na drugiej wysiewano wiosną zboża jare **2**. Trzecia z kolei była ugiorem **3**, czyli leżała nieuprawiana. Co roku każda część pola była zagospodarowana w inny sposób. Dzięki stosowaniu trójpólówki mieszkańcy wsi zabezpieczali glebę przed wyjałowieniem i uzyskiwali większe plony.

■ Życie w średniowiecznym mieście

W średniowieczu domy nie miały dostępu do bieżącej wody ani kanalizacji. Nieczystości wylewano w mieście prosto na ulicę. Prowadziło to do częstych epidemii, wskutek których umierało wiele osób. Ponadto w mieście często wybuchały pożary, które doszczętnie niszczyły drewnianą zabudowę. Większość mieszkańców należąca do plebsu wiodła skromne życie i mieszkała w parterowych, drewnianych domach bez wygód. Życie na wysokim poziomie prowadzili jedynie patrycjusze. Mieszkali oni w murowanych kamienicach w pobliżu rynku.

Po pracy mieszczanie chętnie zbierali się w gospodach, gdzie grali w kości i karty. Chętnie oglądano występy wędrownych aktorów. Mieszczanie odpoczywali od codziennych zajęć w niedziele i w święta kościelne, które w średniowieczu były dniami wolnymi od pracy.

■ Warunki życia na wsi

W średniowieczu większość ludzi żyła na wsi. Na jej czele stał **sołtys**, którym zostawał zasadzca wsi. Jako przewodniczący sądu zwanego **ławą wiejską** rozstrzygał spory między osadnikami. Chłopi byli jednocześnie stanem, który posiadał najmniej praw. Najważniejszym zajęciem mieszkańców wsi była uprawa ziemi. Jako siłę pociągową do pracy w polu wykorzystywali głównie woły, rzadziej konie. Hodowali również krowy, świnie, drób oraz owce.

Praca w polu była początkowo mało wydajna. Wykonywano ją bowiem za pomocą prymitywnych narzędzi, takich jak **radło**. Z czasem zostało ono wyparte przez **plug**, który orał głębiej i dokładniej. Dzięki temu rolnicy uzyskiwali większe plony. W czasie wolnym od pracy, czyli w niedzielę i święta kościelne, chłopi uczestniczyli w mszach, a następnie odwiedzali targi i jarmarki odbywające się w pobliskich miastach. Podczas nich mogli kupić potrzebne w gospodarstwie rzeczy, na przykład sól, której używali do konserwowania żywności.

CIEKAWOSTKA

Przez pierwsze lata po założeniu wsi osadnicy byli zwolnieni z obowiązku składania danin. Okres ten nazywano wolnizną. W niektórych wsiach w czasie ich zakładania stawiano słup, w który wbijano tyle kolków, ile lat wolnizny otrzymali osadnicy. Każdego roku wyjmowano jeden kółek, by uświadomić im, za ile lat trzeba będzie składać daniny.

Radło – drewniany, zaostroszony konar ciągnięty przez woły lub konie; poprzednik pluga.

Praca na roli w epoce średniowiecza odbywała się głównie ręcznie. Wiosną i jesienią rozsypywano na polu ziarno (1). Następnie za pomocą **bron** przykrywano je cienką warstwą ziemi (2). Żniwa polegały na ścięciu sierpami (3) dojrzałego zboża. Następnie zboże młócono cepami, aby wyłuskać ziarna z kłosów.

Średniowieczne miasta dziś

Większość założonych w średniowieczu miast istnieje do dziś. Stanowią one wciąż ośrodki przemysłu, handlu, a także kultury i nauki. W ciągu wieków miasta rozbudowywały się i polepszały się warunki życia ich mieszkańców. Obecnie bardzo mało jest w nich drewnianej zabudowy, więc pożary nie stanowią już tak wielkiego zagrożenia jak przed wiekami. Zdecydowanie podniósł się także poziom higieny. Wszelkie nieczystości odprowadzane są biegnącymi pod ulicami kanałami. Historyczne centra licznych polskich miast są nazywane starówkami. Często do dziś zachowały się w nich pozostałości średniowiecznej zabudowy. Stare ratusze, kamienice czy fragmenty murów obronnych to obecnie cenne zabytki i siedziby instytucji takich jak muzea czy galerie sztuki.

Ratusz we Wrocławiu jest symbolem tego miasta. Przez długi czas był siedzibą rady miejskiej, dziś mieści się w nim Muzeum Sztuki Mieszczańskiej.

? Jaką rolę odgrywają w dzisiejszych miastach średniowieczne budowle?

PODSUMOWANIE TEMATU

TO JUŻ WIEM

1. W średniowieczu miasta powstawały przez rozbudowę osad rzemieślniczych lub kupieckich. Wiele miast i wsi założono także w procesie lokacji.
2. Początkowo władzę w mieście sprawował w imieniu właściciela wójt. Z czasem mieszczanie uzyskali prawo do samodzielnego sprawowania władzy w mieście. Samorząd miejski składał się z rady miejskiej, burmistrza i ławy miejskiej.
3. Głównymi zajęciami mieszkańców miast były rzemiosło i handel.
4. Cechy to organizacje dbające o interesy rzemieślników i ich rodzin.
5. Chłopi byli najlicniejszą grupą ludności w średniowieczu. Zajmowali się przede wszystkim uprawą roli i hodowlą zwierząt.
6. W okresie średniowiecza zaczęto używać wielu narzędzi ułatwiających pracę w polu, między innymi pługa i brony.

SPRAWDŹ SIĘ

1. Wyjaśnij, w jaki sposób w średniowieczu powstawały miasta.
2. Wymień organy, które w średniowieczu tworzyły samorząd miejski. Określ ich zadania.
3. Omów rolę chłopów w społeczeństwie średniowiecznym.
4. Porównaj życie mieszkańca średniowiecznego miasta oraz rycerza. Weź pod uwagę warunki, w których żyli, codzienne zajęcia, ich prawa i obowiązki.
- ★ 5. Ustal, czy miejscowość, w której mieszkasz, istniała już w średniowieczu. Korzystając z dostępnych źródeł, określ, w którym wieku powstała.
6. **Miniprojekt**
Porównajcie warunki życia mieszkańców średniowiecznego miasta i wsi. Stwórzcie tabelę, w której zapiszecie swoje spostrzeżenia. Na koniec sformułujcie wnioski.